

ARTIKLAR

Selinda Näse, partner vid Avance Advokatbyrå Ab

Jarno Tepora, professor emeritus vid Helsingfors universitet

Panträttens giltighet då panthavaren åtagit sig att frisläppa panten innan den säkrade fordran upphör*

1 Inledning

1.1 Verksamhetsmiljö

Under de senaste åren har det framförts synpunkter om att en panthavares åtagande att frisläppa pantobjektet vid uppfyllelse av överenskomna förutsättningar skulle kunna göra panträtten ogiltig i förhållande till tredje parter, eftersom ett sådant frisläppningsåtagande skulle kunna anses leda till att panthavarens kontrollmakt över pantobjektet äventyras. Panthavarens kontrollmakt utgör en förutsättning för panträttens giltighet i förhållande till tredje parter och har härletts ur två allmänt vedertagna grundförutsättningar för giltig panträtt, nämligen förutsättningen om panträttens tillräckliga specificering (specificeringskravet)¹ och förutsättningen om pantens fullbordande (fullbordandekravet).² Det har även framförts synpunkter om att panthavarens kontrollmakt i sista hand borde granskas utgående från pant-

* Denna artikel har ursprungligen publicerats på finska: Selinda Näse – Jarno Tepora, Panttioikeuden pätevyys pantinsaajan sitoutuessa vapauttamaan pantin ennen vakuusvelan lakkaamista. Defensor Legis 6/2020, s. 903–922. Eftersom undersökningsobjektet dock även diskuterats i övriga nordiska länder har det varit motiverat att erbjuda även denna svenskspråkiga version.

¹ I den svenskrättsliga litteraturen används begreppet ”specialitetsprincipen” för denna allmänt vedertagna sakrättsliga princip. I den finska litteraturen används begreppet ”yksilöintivaatimus”, vilket mer exakt översätts till ”specificeringskravet” eller ”individualiseringskravet”. Eftersom denna artikel i första hand baserar sig på finsk rätt har vi valt att använda begreppet ”specificeringskravet” vilket även kan anses mer beskrivande med hänsyn till substansen.

² Jarno Tepora, Irtaimen vakuusluovutuksesta ja panttioikeuden oikeudellisesta määräysvallasta erilaisissa toimintaympäristöissä s. 13–42 i verket Esa Kolehmainen (toim.), Business Law Forum 2. vuosikerta. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitos 2005, s. 26–27 och Eva Tammi-Salminen, Esinevakuus-oikeuden perusteet. Talentum Oyj 2015, s. 110–124.

sättningens säkerhetssyfte.³ Pantsättningens säkerhetssyfte, eller *causa*, utgör även en allmänt vedertagen grundförutsättning för giltig panträtt.⁴

Frågan om huruvida ett frisläppningsåtagande kan äventyra panträttens giltighet har en stor betydelse framför allt i praktiken eftersom ett frisläppningsåtagande möjliggör säkerhetsarrangemang som inte av praktiska eller kommersiella skäl vore möjliga utan att pantgivaren kan förlita sig på att pantobjektet frisläpps i överenskomna situationer, samtidigt som panthavaren måste försäkra sig om panträttens giltighet. Exempel på sådana säkerhetsarrangemang är bland annat pantsättning av egendom som annars inte skulle kunna pantsättas över lag samt pantsättning av flera objekt som säkerhet för samma fordran.

Typexempel på egendom som inte över lag skulle kunna pantsättas utan frisläppningsåtagande är bl.a. bankkonton från vilka överenskomna betalningar måste kunna göras, och tredjemanspanter som pantgivaren är villig att ställa enbart för en begränsad period (t.ex. under byggnadsfasen vid projektfinsiering eller tills gäldenären uppfyllt överenskomna covenantnivåer). Typexempel på pantsättning av flera objekt som säkerhet för samma fordran som inte vore möjligt utan frisläppningsåtagande är bl.a. fastighets- och koncernfinsieringsarrangemang där man pantsätter gäldenärkoncernens samtliga väsentliga tillgångar som säkerhet för ett större finansieringsarrangemang (i stället för att belåna och pantsätta varje fastighet/koncernbolag var för sig) trots att avsikten är att avyttra vissa pantobjekt under lånets maturitet. I dessa situationer är utgångspunkten den att frisläppningsåtagandet ges senast i samband med pantsättningen.

Utöver de ovan beskrivna säkerhetsarrangemangen används frisläppningsåtaganden även ofta i refinansieringsarrangemang.

I refinansieringsarrangemang är den ursprungliga finansiären i regel villig att frisläppa säkerheterna först efter att alla säkrade fordringar upphört, medan den nya finansiären i regel förutsätter att samma säkerheter frisläpps och pantsätts till den nya finansiären redan innan det nya lånet lyfts. För att lösa detta höna-äggproblem är det vanligt att den ursprungliga finansiären ger ett separat frisläppningsåtagande (s.k. release undertaking) till gäldenären som fungerar som bevis åt den nya finansiären att säkerheterna kommer att frisläppas omedelbart efter att den dåvarande säkrade fordran återbetalats (dvs. då det nya lånet lyfts). I

³ Tuomas Tikkanen, Panttivelkojan kontrollivalta sopimusperusteisen määrittämisoikeuden tilanteissa. *Defensor Legis* 2/2019, s. 100–112, 109–112.

⁴ Exempelvis Erkki Havansi, *Esinevakuusoikeudet*. Toinen, uudistettu painos. Lakimiesliiton kustannus 1992, s. 97 och Tammi-Salminen 2015, s. 256.

dessa situationer ges frisläppningsåtagandet vanligen först några dagar innan refinansieringen (eftersom man vanligen vill att åtagandet anger det exakta beloppet på de säkrade fordringar som måste betalas för att säkerheterna ska frisläppas, vars fastställande ofta förutsätter bl.a. fastställande av den slutliga återbetalningsdagen och kostnader för uppsägning av ränteskydd) och således är giltighetstiden för ett sådant frisläppningsåtagande vanligen avsevärt kortare än i de ovannämnda säkerhetsarrangemangen och därtill är avsikten i refinansieringsarrangemang oftast, men dock inte alltid, att samtliga säkrade fordringar upphör innan säkerheterna frisläpps.

Kravet på panthavarens kontrollmakt har tidigare granskats främst med hänsyn till säkerhetsarrangemang där pantgivaren har rätt att förfoga över pantobjektet med frisläppande verkan utan panthavarens separata samtycke eller annan medverkan till frisläppning av varje enskilt pantobjekt.⁵ Nedan används begreppet ”automatisk frisläppning” allmänt om sådan förfoganderätt för pantgivaren.

Ett typexempel på pantsättning med automatisk frisläppning är s.k. portföljpantsättning⁶, dvs. pantsättning av (börsnoterade) värdepapper sålunda att pantgivaren har rätt att fortsätta idka handel med de pantsatta värdepappren, som frisläpps från panträttens omfattning som en följd av överlåtelsen utan panthavarens separata bekräftelse eller medverkan, samt att ersätta de ursprungligen pantsatta värdepappren med motsvarande nya värdepapper, som kommer att omfattas av panträtten som en följd av att dessa registreras på det pantsatta värdeandelskontot.⁷ Ett annat exempel på pantsättning med automatisk frisläppning är pantsättning av homogen råvara (t.ex. olja eller säd) genom s.k. förrådspantsättning (dvs. pantsättning av en viss typ av råvara som vid var tidpunkt finns i ett specificerat förråd) sålunda att pantgivaren behåller rätten att ta ut pantsatt

⁵ Se t.ex. Tepora 2005 *passim*, och Risto Koulu, Sähköisen rahan yksilöinnin perusteita – esimerkkinä luotonvälitys. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen vuosikirja, Oikeustiede – Jurisprudentia 1994, *passim*.

⁶ Begreppet ”portföljpantsättning” har traditionellt avsett här beskriven pantsättning av värdepappersportfölj, men nuförtiden används termen ”portfölj” ofta även om en enkel pantsättning av flera objekt (t.ex. fastigheter) för samma fordran utan att pantgivaren nödvändigtvis har någon som helst rätt att förfoga över pantobjekten. Dessa två typer av arrangemang skiljer sig dock avsevärt från varandra framför allt med hänsyn till panthavarens kontrollmakt och begreppen bör således användas försiktigt.

⁷ Enligt 6 § i lagen om värdeandelskonton (827/1991) pantsätts en värdeandel genom pantsättning av värdeandelskontot, på vilket värdeandelen är registrerad, och pantsättningen omfattar alltid värdeandelskontot i sin helhet. Således omfattar panträtten samtliga värdeandelar som vid var tidpunkt är registrerade på det pantsatta va-kontot, dvs. värdeandelar som flyttas bort från va-kontot frisläpps automatiskt från panträttens omfattning och andelar som registreras på va-kontot kommer automatiskt under panträttens omfattning.

råvara ur förrådet (för eget bruk eller för överlåtelse) och att ersätta ursprungligen pantsatt råvara med motsvarande ny råvara, dvs. i praktiken förfoga över pantobjektet på samma sätt som i portföljpantsättning. I portföljpantsättning kan parterna likaså avtala om att pantgivaren har rätt att ta ut ursprungligen pantsatta värdepapper från det pantsatta värdeandelskontot för eget bruk, inte enbart för överlåtelseändamål. I portfölj- och förrådspantsättningar är det vanligt att avtala om att pantgivarens ovan beskrivna förfoganderätt är villkorlig på att den egendom som vid var tidpunkt omfattas av panträtten (dvs. finns på va-kontot/i förrådet) uppfyller ett överenskommet gränsvärde, som kan vara anknutet till pantobjektets antal eller värde, eller den säkrade fordrans belopp i förhållande till pantobjektets värde (s.k. loan-to-value (LTV) covenant).

Andra typexempel på pantsättning med automatisk frisläppning är bl.a. pantsättning av bankkonto (t.ex. hyreskonto i fastighetsfinansiering eller annat brukskonto) sålunda att pantgivaren behåller dispositionsrätten till kontot, och pantsättning av fordringar (t.ex. hyresfordringar i fastighetsfinansiering och koncerninterna fordringar) sålunda att pantgivaren behåller indrivningsrätten, dvs. rätten att ta emot betalningar för fordran.⁸ I dessa arrangemang är pantgivarens förfoganderätt vanligen inte villkorlig på att pantobjektet uppfyller vissa gränsvärden, utan upphör först då det föreligger en uppsägningsgrund för den säkrade fordran eller motsvarande. I dessa arrangemang godkänner panthavaren alltså en nedgång i pantobjektets värde och syftet med pantsättningen är närmast att trygga värdet av ett annat, huvudsakligt pantobjekt. Det är givetvis likaså möjligt att vid pantsättning av bankkonton och fordringar avtala om att pantgivarens förfoganderätt är villkorlig på vissa gränsvärden avseende pantobjektet på motsvarande sätt som i portfölj- och förrådspantsättningar.

De principer för panthavarens kontrollmakt som uppstått i samband med granskningen av automatiska frisläppningsarrangemang är relevanta som utgångspunkt även vid granskningen av panthavarens kontrollmakt i samband med frisläppningsåtaganden, och av denna orsak behandlas dessa principer även i denna artikel. Automatiska frisläppningsarrangemang skiljer sig dock från ett rent frisläppningsåtagande på den mest avgörande frågan för panthavarens kontrollmakt, nämligen huruvida frisläppningen förutsätter panthavarens uttryckliga samtycke för frisläppning av varje enskilt pantobjekt. Således behandlas ovannämnda principer i denna artikel enbart med hänsyn till frisläppningsåtaganden och frågan om vilka förutsättningar som måste uppfyllas för att pantgivarens kontrollmakt eller de övriga grundförutsättningarna för giltig panträtt ska uppfyllas i automatiska frisläppnings-

⁸ Se t.ex. Jarmo Tuomisto, Saatavan panttaus. 1. painos. Talentum 2015, s. 80–92 om pantgivarens rätt till betalningar avseende pantsatt fordran.

arrangemang, faller således i sin helhet utanför undersökningsobjektet för denna artikel.

1.2 Undersökningsobjekt

Undersökningsobjektet för denna artikel är att granska *huruvida panthavarens åtagande att frisläppa pantobjektet vid uppfyllelse av överenskomna förutsättningar (dvs. innan den säkrade fordran upphört i sin helhet) kan äventyra uppfyllandet av kravet på panthavarens kontrollmakt eller någon annan grundförutsättning för panträttens giltighet*, dvs. under vilka förutsättningar man kan använda frisläppningsåtaganden utan att äventyra panträttens giltighet.

Granskningen börjar med en redogörelse för kravet på panthavarens kontrollmakt och de två bakomliggande grundförutsättningarna (specificeringskravet och fullbordandekravet) och en granskning av huruvida ett frisläppningsåtagande kan äventyra uppfyllandet av kravet på panthavarens kontrollmakt eller dessa två grundförutsättningar. Därpå följer en redogörelse för de övriga grundförutsättningarna för giltig panträtt och en granskning av huruvida ett frisläppningsåtagande skulle kunna äventyra uppfyllandet av någon av dessa övriga grundförutsättningar, framför allt förutsättningen om pantsättningens *causa*.

2 Förutsättningar för panthavarens kontrollmakt

2.1 Utgångspunkter

Kravet om panthavarens kontrollmakt har härletts ur två grundförutsättningar för giltig panträtt, nämligen specificeringskravet och fullbordandekravet. Specificeringskravet och fullbordandekravet är nära anknutna till varandra och i praktiken uppfylls specificeringskravet vanligen oundvikligen senast vid uppfyllande av fullbordandekravet.⁹

⁹ Tammi-Salminen 2015, s. 118.

2.2 Specificeringskravet

Specificeringskravet är en allmänt vedertagen sakrättslig princip som med hänsyn till panträtt innebär att pantobjektet och den säkrade fordran måste specificeras i tillräcklig mån för att det inte ska uppstå oklarheter om panträttens omfattning. Detta är nödvändigt framför allt i en realiseringssituation, men även med hänsyn till pantgivarens rätt att förfoga över pantobjektet och sin övriga egendom. Den rättspolitiska grunden för specificeringskravet är således å ena sidan att skydda panthavarens separaträtt till pantobjektet i förhållande till pantgivarens övriga borgenärer (dvs. försäkra att panträttens omfattning inte blir mindre än avsett) och å andra sidan att skydda pantgivarens övriga borgenärs rätt i förhållande till pantgivarens övriga egendom (dvs. försäkra att panträttens omfattning inte blir större än avsett).¹⁰

*Tammi-Salminen*¹¹ har framfört att specificeringskravets syfte även är den allmänna principen om att hindra särbehandling av borgenärer utan godtagbart syfte och att man kan utgå ifrån att det inte föreligger sådant godtagbart syfte ifall pantobjektet inte kan specificeras i tillräcklig mån för att fastställa dess värde (eftersom säkerhetsvärdet då inte kan ha påverkat den säkrade fordrans villkor) och av denna orsak kunde man vid granskning av huruvida specificeringskravet uppfyllts även beakta i vilken mån det varit möjligt att fastställa pantobjektets säkerhetsvärde. Tammi-Salminen noterar dock att fastställande av säkerhetsvärdet är mångfacetterat även då pantobjektet är klart specificerat och att det är viktigt att möjliggöra flexibla och ändamålsenliga säkerhetsarrangemang. Med hänsyn till detta samt de allmänt vedertagna principerna om uppfyllande av pantsättningens syfte (causa) som behandlas senare, torde man kunna anta att Tammi-Salminen inte avsett introducera en ytterligare förutsättning för uppfyllande av specificeringskravet (eller kravet på pantsättningens causa), utan enbart framföra en alternativ bedömningsgrund för de fall där de allmänt vedertagna kriterierna för uppfyllande av specificeringskravet inte uppfylls. Således behandlas pantsättningens causa inte här som en förutsättning för uppfyllande av specificeringskravet (eller panthavarens kontrollmakt), utan granskas i stället senare som en självständig grundförutsättning för giltig panträtt.¹²

¹⁰ Se t.ex. *Tammi-Salminen* 2015, s. 110–124, Havansi 1992, s. 68–72, Torgny Håstad, Sakrätt avseende lös egendom. Sjätte, omarbetade upplagan. Norstedts Juridik AB 2000, s. 152–177 och s. 333–348 samt Gösta Walin – Göran Millqvist – Annina H. Persson, Panträtt. Tredje upplagan. Norstedts Juridik AB 2012, s. 39–44.

¹¹ Tammi-Salminen 2015, s. 116 och 120.

¹² En giltig panträtt förutsätter i regel att samtliga grundförutsättningar uppfylls och således torde slutresultatet av analysen, dvs. huruvida panträtten är giltig eller inte, inte påverkas av huruvida man anser att

Till synes utgående från Tammi-Salminens ovan refererade synpunkter har *Tikkanen*¹³ ansett att panthavarens kontrollmakt i förhållande till frisläppningsåtaganden i sista hand borde fastställas på basis av i vilken mån kravet på pantsättningens säkerhetssyfte uppfylls. Även dessa synpunkter behandlas senare i samband med granskningen av kravet på pantsättningens causa.

2.3 Fullbordandekravet

Kravet på pantens fullbordande innebär fullgörande av en sakrättslig åtgärd som offentliggör pantsättningen av ett specificerat pantobjekt. De vedertagna åtgärderna för fullbordande omfattar tradition (överlämnande av besittning), denuntiation (notifiering) och registrering. Tillämplig åtgärd (eller kombination därav) beror på vilken typ av egendom pantobjektet utgör. Det har framförts olika rättspolitiska grunder för fullbordandekravet, men de viktigaste torde vara avsikten att göra panträtten iakttagbar för utomstående och således hindra dubbeldispositioner och felaktiga uppfattningar om pantgivarens ekonomiska ställning samt att begränsa pantgivarens möjlighet att förfoga över pantobjektet på ett sätt som äventyrar panthavarens intressen.¹⁴

Tradition kan ses som en sorts utgångspunkt för fullbordande såtillvida att de övriga åtgärderna enbart tillämpas antingen då lagen uttryckligen föreskriver så (registrering) eller då besittningsöverlåtelse inte är möjlig på grund av att pantobjektet inte är ett realföremål eller då pantobjektet befinner sig i tredje mans besittning (denuntiation). Det har även ansetts att ändamålet med de övriga fullbordandeåtgärderna är att uppnå just traditionens (dvs. besittningsöverlåtelens) verkningar.¹⁵ Traditionskravet är en allmän sakrättslig princip som tillämpas på både överlåtelse och pantsättning av lösöre och som även reflekteras i ett flertal lagbestämmelser¹⁶. Traditionskravet tillämpas dock även på flesta in-teckningspanter i det hänseendet att fullbordande (utöver registrering av in-teckningen) även förutsätter

kravet på panthavarens kontrollmakt baserar sig på specificeringskravet, fullbordandekravet och/eller kravet på pantsättningens causa.

¹³ Tikkanen 2019, s. 109–112.

¹⁴ Se t.ex. Jarno Tepora – Janne Kaisto – Esa Hakkola, *Esinevakuudet*. 2., uudistettu painos. Kauppakamari 2016, s. 47–55, Tammi-Salminen 2015, s. 110–124 och s. 269–305, samt Havansi 1992, s. 139–160.

¹⁵ Se t.ex. Havansi 1992, s. 139–141 om olika sätt för fullbordande samt Tuomisto 2015, s. 58–60 om målen med denuntiation.

¹⁶ Bland annat 10 §, 13 §, 14 § och 22 § i lagen om skuldebrev (622/1947), 3 kap. 13 § i aktiebolagslagen (624/2006) samt 10 kap. i handelsbalken.

överlåtelse av pant(skulde)brevet som utfärdats över inteckningen.¹⁷ När det gäller pantsättning har traditionskravet ansetts innebära ett krav på att *pantobjektet både juridiskt och faktiskt avskiljs från pantgivarens förfoganderätt sålunda att pantgivaren inte längre utan panthavarens medverkan kan överlåta pantobjektet med frisläppande verkan eller på annat sätt förfoga över pantobjektet i samma utsträckning som en person med självständig besittningsrätt*. Traditionskravet har däremot inte ansetts förutsätta att pantobjektet nödvändigtvis måste överlämnas till panthavarens självständiga och/eller exklusiva besittning: det räcker alltså att pantgivarens självständiga och/eller exklusiva förfoganderätt avskurits.¹⁸

2.4 Panthavarens kontrollmakt

Kravet på panthavarens kontrollmakt är ett relativt nytt begrepp vars innebörd hittills inte behandlats särskilt ingående. Den vedertagna definitionen verkar dock utgöra ett krav på att *pantgivaren inte kan förfoga över pantobjektet med frisläppande verkan utan panthavarens uttryckliga samtycke för frisläppning av varje enskilt pantobjekt*.¹⁹ Kravet på panthavarens kontrollmakt kan således ses som en sorts specialregel av traditionskravet som tillämpas på pantsättning av alla sådana egendomsobjekt där pantgivarens rätt att förfoga över pantobjektet kan påverka panträttens omfattning.

Som bakgrund bör man notera att en panträtt i sig inte hindrar överlåtelse av pantobjektet. En fullbordad panträtt fortsätter dock belasta objektet trots överlåtelsern ifall panten inte frisläpps.²⁰ Panthavarens kontrollmakt uppfylls alltså även då pantgivaren kan förfoga över pantobjektet utan panthavarens samtycke förutsatt att panträtten fortsätter att belasta objektet, dvs. *utan frisläppande verkan*. Panthavarens kontrollmakt förutsätter alltså enbart att panthavarens uttryckliga samtycke krävs för *frisläppningen* (med eller utan samtidig överlåtelse), inte för överlåtelser i allmänhet. Således föreligger inte heller någon orsak att, vid granskning av kravet på panthavarens kontrollmakt, skilja mellan frisläppning utan samtidig överlåtelse och frisläppning i samband med överlåtelse av pantobjektet.

¹⁷ Exempelvis 7 § i företagsinteckningslagen (634/1984) som hänvisar till bestämmelserna i lagen om skuldebrev och 17 kap. 2 § i jordabalken (540/1995).

¹⁸ Se t.ex. Havansi 1992, s. 143, Håstad 2000, s. 221–234 och s. 287–294 samt Walin – Millqvist – Persson 2012, s. 77–90.

¹⁹ Tepora 2005, s. 26–29 och Tammi-Salminen 2015, s. 115.

²⁰ Se t.ex. Havansi 1992, s. 63–67 om panthavarens skydd i förhållande till pantobjektets nya ägare.

I båda fallen frisläpps ju pantobjektet till ägaren/pantgivaren, vars identitet vid frisläppning i samband med överlåtelse enbart beror på i vilken ordning frisläppningen och överlåtelsen i praktiken verkställs. I litteraturen används ofta termen ”disposition” då man egentligen enbart avser överlåtelse med frisläppande verkan (dvs. inte dispositioner i allmänhet), vilket kan leda till felaktiga slutsatser. I denna artikel används därför i stället termen ”frisläppning”, som omfattar frisläppning både i samband med och utan samtidig överlåtelse.

Den avgörande faktorn vid fastställande av huruvida kravet på kontrollmakt uppfyllts i ett enskilt fall är alltså huruvida *frisläppning* av pantobjektet i fråga förutsätter panthavarens *uttryckliga samtycke*. Man har dock ansett att panthavarens kontrollmakt även kan uppfyllas då frisläppning inte förutsätter panthavarens uttryckliga samtycke för varje enskilt pantobjekt förutsatt att panthavaren *på annat sätt erhållit både juridisk och faktisk kontrollmakt över pantobjektet*. Juridisk kontrollmakt har ansetts innebära att panthavaren har en avtalsbaserad rätt att hindra fortsatt frisläppning av pantobjektet (dvs. att annullera pantgivarens rätt att förfoga över pantobjektet med frisläppande verkan) då de överenskomna frisläppningsvillkoren inte längre uppfylls. Faktisk kontrollmakt har ansetts innebära att arrangemanget omfattar en mekanism som automatiskt (utan panthavarens aktiva åtgärder) hindrar fortsatt frisläppning av pantobjektet omedelbart då de överenskomna frisläppningsvillkoren inte längre uppfylls.²¹

Automatisk frisläppning är alltså inte ett hinder för uppfyllelse av kravet på panthavarens kontrollmakt. I dessa arrangemang kan panthavarens faktiska kontrollmakt ordnas bl.a. med hjälp av en tredje part eller tekniska system (t.ex. automatisk låsmekanism eller kontofrysningssystem).

2.4.1 Frisläppning av pant

Begreppet ”frisläppning” av pant är allmänt vedertaget, men dess egentliga innebörd synes blivit utan närmare granskning. Man torde dock kunna utgå ifrån att begreppet allmänt avser återställande av det rättsläge avseende pantobjektet som rådde innan pantsättningen, dvs. å ena sidan upphävande av panthavarens rättigheter i förhållande till pantobjektet och å andra sidan återställande av pantgivarens rättigheter i förhållande till pantobjektet. Således omfattar begreppet ”frisläppning” av pant både (i) upphörande av den egentliga panträtten och (ii) återställande av pantgivarens

²¹ Tepora 2005, s. 36–42.

fullständiga (dvs. självständiga och exklusiva) förfoganderätt avseende pantobjektet, med andra ord upphävande av panthavarens (juridiska och faktiska) kontrollmakt.

Det vanligaste sättet för panträttens upphörande är upphörande av den säkrade fordran (t.ex. genom betalning, kvittning eller p.g.a. utgången av ett tidsbundet ansvar/avtal). I dessa fall upphör panträtten automatiskt i och med att en grundförutsättning för giltig panträtt, pantsättningsens causa, har upphört.²² En panträtt kan dock även upphöra innan den säkrade fordran upphör, exempelvis då panträttens giltighet redan initialt begränsats genom avtal²³ eller då panthavaren av någon orsak senare avstår från panträtten. I praktiken finns det olika sätt att avtala om att panträtten ska gälla en begränsad tid exempelvis genom att binda giltighetstiden till en fast tidpunkt eller till uppfyllelse av överenskomna villkor. Rättsverkningarna för panträttens upphörande synes även ha blivit utan närmare granskning, men man torde kunna konstatera att panträttens upphörande innebär upphörande av de rättigheter som panthavaren har på basis av panträtten. Dessa rättigheter är i första hand de rättigheter som utgör panthavarens separatistställning, dvs. rätten att omvandla pantobjektet till pengar och företräde till dessa tillgångar för att täcka den säkrade fordran.

Återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt över pantobjektet förutsätter att den åtgärd som vidtagits för att fullborda panten (tradition, denuntiation eller registrering) återgår, dvs. att samma åtgärd åtas i motsatt riktning. I praktiken innebär detta vid pant som fullbordats genom tradition att pantobjektet (eller pantbrevet vid in-teckningspant) återlämnas till pantgivaren (eller därav utsedd tredje part), vid denuntiationspant meddelas mottagaren av det ursprungliga pantmeddelandet att panten frisläppts och vid pant som fullbordats genom registrering avlägsnas pantsättningsanteckningen ur registret.²⁴ I och med fullbordande har pantgivarens självständiga och/eller exklusiva förfoganderätt över pantobjektet fråntagits (dvs. panthavaren har fått kontrollmakt): avseende traditionspant har pantobjektet fråntagits pantgivarens självständiga besittning, avseende denuntiationspant är pantmeddelandet oåterkalleligt (dvs. pantgivaren kan inte ensidigt återkalla pant-

²² Se t.ex. Havansi 1992, s. 364–371 och Tammi-Salminen 2015, s. 321. I 15 § (och 41 §) i lagen om borgen och tredjemanspant (361/1999) fastställs även som presumtionsregel att panträtten upphör då den säkrade fordran upphört.

²³ När det gäller generell pant t.o.m. förutsätter 5 § (och 41 §) i lagen om borgen och tredjemanspant att man i pantsättningsförbindelsen begränsar panträttens giltighetstid eller tiden för uppkomsten eller förfallodagen av fordringar som säkras av panten, men i praktiken begränsas giltighetstiden för panträter även avseende specialpanter. Se även inledningen där praktiska behov att begränsa panträttens giltighetstid nämnts.

²⁴ Se t.ex. Havansi 1992, s. 371–373 och Tammi-Salminen 2015, s. 321–322.

meddelandet utan särskilt bevis på att panten frisläppts)²⁵ och avseende registreringspant förutsätter avregistrering av pantsättningsanteckningen alltid pantgivarens samtycke eller bevis på att panträtten upphört.²⁶ Således förutsätter återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt till pantobjektet för en fullbordad pant i praktiken alltid antingen panthavarens medverkan, sålunda att panthavaren själv vidtar annulleringsåtgärden eller ger pantgivaren ett intyg över frisläppningen på basis av vilket pantgivaren själv kan vidta annulleringsåtgärderna, eller fastställande av panträttens upphörande på rättslig väg och återställande av förfoganderätten med myndighetshjälp på basis av en verkställbar dom.

Det har ansetts att panthavaren med risk för skadestånd är skyldig att medverka till annullering av fullbordande,²⁷ men eventuella inverknings av förfoganderättens återställande på panträttens giltighet synes ha fallit utanför granskningen. Fullbordande och panthavarens kontrollmakt är förutsättningar för panträttens giltighet och således föranleder återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt till pantobjektet att panträtten upphör. Det torde dock vara klart att fullbordandets annulleringsåtgärder inte kan förlänga panträttens giltighet sålunda att panträtten skulle kunna anses giltig enbart på den grunden att pantobjektets fullständiga förfoganderätt inte återställts till pantgivaren även om panträtten i övrigt upphört: *parternas avtal fastställer ju panträttens tidsmässiga omfattning parterna emellan och panträtten kan inte utvidgas från det avtalade på den grunden att fullbordande (eller annan förutsättning för giltig panträtt, t.ex. causa) inte upphört.*²⁸

Panträttens upphörande och återställande av pantgivarens förfoganderätt till pantobjektet sker inte nödvändigtvis samtidigt, utan ofta återställs förfoganderätten av praktiska skäl inom en kort tid efter panträttens upphörande. Det är även möjligt att pantgivarens förfoganderätt återställs innan panträtten upphör, men då föranleder återställande av fullständig förfoganderätt i sig även att panträtten upphör som konstaterats ovan.

²⁵ Se t.ex. Tuomisto 2015, s. 64–65.

²⁶ Exempelvis 10 § och 11 § i lagen om värdeandelskonton, 44 § i patentlagen (550/1967), 40 § i varumärkeslagen (544/2019), 16 kap. 8 a § i jordabalken.

²⁷ Se t.ex. Havansi 1992, s. 372 och Tammi-Salminen 2015, s. 321–322.

²⁸ Gertrud Lennander, Panthavarens skyldigheter vid pantavtal om lös egendom. Almqvist & Wiksell International 1977, s. 237 har framfört att man på basis av annullering av fullbordande kan anta att den säkrade fordran upphört och att man även på motsvarande sätt kan anta att fullbordande annullerats ifall den säkrade fordran upphört. Dessa antaganden synes dock inte längre vara motiverade med hänsyn till vedertagen praxis i finansieringsarrangemang. Se även Walin – Millqvist – Persson 2012, s. 367 där man ifrågasatt dessa antaganden.

Återställande av pantgivarens förfoganderätt över pantobjektet är alltså inte en förutsättning för panträttens upphörande trots att fråntagande av pantgivarens självständiga och/eller exklusiva förfoganderätt (dvs. panthavarens kontrollmakt) är en förutsättning för panträttens giltighet. Detta innebär dock inte att panthavarens kontrollmakt skulle äventyras då parterna kommit överens om en tidsbegränsad panträtt trots att *panträttens upphörande* inte förutsätter ovannämnda panthavarens ”uttryckliga samtycke”: panträttens upphörande förutsätter ju inte i regel heller panthavarens samtycke och även om pantgivaren skulle anse att panträten upphört, har pantgivaren inte heller i dessa fall i praktiken något annat sätt att hindra realisering av pantobjektet och/eller att återställa förfoganderätten över pantobjektet till sig själv än att ansöka om kvarstad och verkställbar dom på rättslig väg.

Vid granskning av panthavarens kontrollmakt finns det alltså skäl att skilja mellan dessa två element som utgör frisläppning av pant: (i) panträttens upphörande, som i regel beror på parternas avtal om panträttens giltighetstid och som inte förutsätter panthavarens medverkan, och (ii) återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt avseende pantobjektet, dvs. upphörande av panthavarens kontrollmakt, vilket förutsätter antingen panthavarens medverkan eller en verkställbar dom. Med hänsyn till panthavarens kontrollmakt är parternas avtal om panträttens giltighetstid relevant enbart för att fastställa den tid under vilken kontrollmakten bör upprätthållas: panträttens upphörande föranleder ju inte i sig återställande av pantgivarens förfoganderätt och därutöver finns det inte heller vare sig behov eller grund för att upprätthålla panthavarens kontrollmakt efter att panträten upphört. Således torde man även kunna konstatera att ovannämnda förutsättning för kontrollmakt enligt vilken pantgivaren inte bör kunna förfoga över pantobjektet med ”frisläppande verkan” de facto innebär att pantgivaren inte bör kunna förfoga över pantobjektet *med sådan verkan att pantgivarens fullständiga förfoganderätt återställs*, och att förutsättningen om panthavarens uttryckliga samtycke för ”frisläppning” av varje enskilt pantobjekt de facto innebär en förutsättning om panthavarens uttryckliga samtycke för *åter-ställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt* avseende varje enskilt pant-objekt.

Panträttens giltighetstid kan avtalas separat för varje pantobjekt då flera pantobjekt ställts om säkerhet för samma fordran och å andra sidan kan flera grunder för panträttens upphörande tillämpas på ett och samma pantobjekt. Både automatiska frisläppningsarrangemang och frisläppningsåtaganden är olika typer av avtal om panträttens giltighetstid, dvs. om särskilda grunder för panträttens upphörande

avseende ett visst pantobjekt²⁹. Utöver en sådan särskild grund för panträttens upphörande tillämpas även de allmänna grunderna för panträttens upphörande, exempelvis panträttens upphörande på grund av upphörande av den säkrade fordran, på pantobjektet. Således gäller åtminstone två grunder för panträttens upphörande för varje pantobjekt i sådana arrangemang.

Pantsättning med automatisk frisläppning innebär ett avtal om att pantgivaren har rätt att (så länge som överenskomna förutsättningar uppfylls) förfoga över pantobjektet genom att flytta bort det från panthavarens kontrollmakt (t.ex. från pantsatt va-konto, bankkonto eller förråd), dvs. med sådan verkan att pantgivarens fullständiga förfoganderätt återställs.³⁰ Vanligen avtalar man uttryckligen om att panträtten till det aktuella avskilda pantobjektet upphör automatiskt i och med överföringen, men panträttens upphörande i och med överföringen torde vara klar även i andra fall eftersom en förutsättning för giltig panträtt, panthavarens kontrollmakt, upphör. Vid automatisk frisläppning upphör således panträtten samtidigt med återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt. Panträtten upphör och pantgivarens fullständiga förfoganderätt återställs till följd av pantgivarens självständiga åtgärder utan panthavarens medverkan. Å andra sidan föranleder inte pantgivarens förfoganderätt panträttens upphörande eller återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt ifall pantgivaren förblir passiv.

Ett frisläppningsåtagande innebär i praktiken ett avtal om panträttens giltighetstid, dvs. panträtten upphör och pantgivarens fullständiga förfoganderätt över pantobjektet ska således återställas vid uppfyllande av överenskomna villkor. I dessa fall upphör panträtten genast då de överenskomna frisläppningsvillkoren uppfyllts (inklusive pantgivarens frisläppningsbegäran ifall detta enligt avtalet är en förutsättning för frisläppningen). Panträttens upphörande följer rakt av avtalet och förutsätter inte åtgärder från någon part, även om uppfyllande av de egentliga frisläppningsvillkoren dock kan förutsätta åtminstone den ena partens åtgärder. Återställande av förfoganderätt förutsätter däremot alltid i dessa arrangemang antingen panthavarens medverkan eller verkställbar dom på basis av vilken pantgivaren kan ansöka om återställande av förfoganderätten med myndighetshjälp. Således sker inte panträttens upphörande och återställande av pantgivarens förfoganderätt nödvändigtvis samtidigt då pantobjektet frisläpps på basis av ett

²⁹ För mängdsakers del avser begreppet "pantobjekt" här en "pantobjektsenhet", dvs. den minsta möjliga del som kan avskiljas från pantobjektsmassan, t.ex. en värdeandel eller ett sädeskorn.

³⁰ Vid automatisk frisläppning kan alltså kravet på kontrollmakt dock uppfyllas för ett visst pantobjekt ända tills pantgivaren utnyttjar sin förfoganderätt avseende det aktuella pantobjektet.

frisläppningsåtagande. Återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt innan uppfyllande av frisläppningsvillkoren (dvs. innan panträtten upphör) leder till panträttens upphörande på samma sätt som vid pantsättning utan frisläppningsåtagande, men detta föranleds alltså inte av frisläppningsåtagandet, utan av åtgärderna för återställande av förfoganderätten. Med ett frisläppningsåtagande avtalar man alltså om panträttens giltighetstid, men det äventyrar inte panthavarens kontrollmakt eftersom återställande av pantgivarens förfoganderätt fortfarande förutsätter antingen panthavarens medverkan eller en verkställbar dom.

2.4.2 Panthavarens ”uttryckliga samtycke”

Kravet på panthavarens ”uttryckliga samtycke” innebär inte att panthavaren måste utfärda ett separat (skriftligt) samtycke för återställande av förfoganderätten avseende varje enskilt pantobjekt. Det finns inga formkrav för detta samtycke som således kan ges i form av vilken som helst *rättshandling som uttrycker panthavarens godkännande av återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt*, exempelvis genom att vidta åtgärder som är nödvändiga för annullering av fullbordan. För att undvika missförstånd används senare termen ”uttryckligt godkännande” i stället för den vedertagna termen ”uttryckligt samtycke” och med termen ”uttryckligt godkännande” avses vilken som helst åtgärd som uttrycker panthavarens godkännande av återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt till pantobjektet.

Förutsättningen om ”uttryckligt godkännande” innebär att godkännandet måste ges som en *självständig rättshandling för varje enskilt pantobjekt*.³¹ Godkännandet måste således specificera pantobjektet som ska frisläppas i tillräcklig mån för att det inte ska uppstå oklarheter om vilket pantobjekt godkännandet i fråga avser. Förutsättningen om att godkännandet måste vara ”uttryckligt” innebär således i praktiken *motsatsen till automatisk frisläppning*, dvs. en panträtt som tillåter pantgivaren att fortsätta förfoga över pantobjektet på ett sätt som återställer fullständig förfoganderätt utan panthavarens separata medverkan för återställande av fullständig förfoganderätt avseende varje enskilt pantobjekt och där panthavaren kan hindra återställande av fullständig förfoganderätt enbart genom att (själv eller genom en automatiserad mekanism) vidta aktiva åtgärder som begränsar denna förfogande-

³¹ Detta hindrar givetvis inte att godkännande ges samtidigt (och/eller i samma dokument) för flera pantobjekt förutsatt att varje pantobjekt specificeras i tillräcklig mån för att inte äventyra uppfyllelse av specificeringskravet.

rätt³². Om panthavaren (eller den automatiserade mekanismen) förblir passiv kan pantgivaren i sådana arrangemang fortsätta förfoga över pantobjektet på ett sätt som återställer fullständig förfoganderätt (trots att detta eventuellt utgör ett avtals-brott) och återställande av fullständig förfoganderätt avseende varje enskilt pant-objekt är således inte beroende av att panthavaren separat verifierar att de överens-komna förutsättningarna för den aktuella frisläppningen och därefter vidtar aktiva åtgärder för återställande av fullständig förfoganderätt.

Då återställande av fullständig förfoganderätt förutsätter ”uttryckligt godkännande” är utgångspunkten den motsatta: panthavarens passivitet hindrar återställande av förfoganderätt och återställande av förfoganderätt förutsätter panthavarens aktivitet. I dessa fall har panthavaren en faktisk möjlighet att, separat för återställande av förfoganderätt avseende varje enskilt pantobjekt, verifiera att förutsättningarna för den aktuella frisläppningen uppfyllts *innan* panthavaren ger sitt uttryckliga godkännande till återställande av förfoganderätten till pantobjektet i fråga och, ifall frisläppningsförutsättningarna inte uppfyllts, hindra återställandet av förfoganderätten genom att förbli passiv. Kravet på panthavarens kontrollmakt uppfylls således alltid då *återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt till pantobjektet förutsätter panthavarens aktiva åtgärder avseende varje enskilt pantobjekt*.

Förutsättningen om ”uttryckligt godkännande” innebär däremot inte att panthavaren måste ha rätt att *fastställa frisläppningsvillkoren (dvs. panträttens giltighetstid) separat i samband med återställande av förfoganderätten avseende varje enskilt pantobjekt* och hindrar således inte att panthavaren på förhand (t.ex. redan vid pantsättningen) avtalar om panträttens giltighetstid, dvs. åtar sig att återställa pantgivarens fullständiga förfoganderätt till specificerade pantobjekt vid uppfyllelse av på förhand överenskomna villkor.

Förutsättningen om ”uttryckligt godkännande” synes inte heller förutsätta att panthavaren måste ha en *ensidig prövningsrätt* avseende huruvida frisläppningsvillkoren har uppfyllts: i praktiken kan ju panthavaren alltid hindra återställande av förfoganderätten genom att vägra ge sitt ”uttryckliga godkännande” ifall frisläppningsvillkoren enligt panthavarens uppfattning inte uppfyllts. Ifall parterna är oeniga om huruvida frisläppningsvillkoren uppfyllts, måste frågan avgöras på rättslig väg för att få en verkställbar dom som fastställer huruvida frisläppningsvillkoren

³² Ifall dessa åtgärder automatiserats sålunda att panthavaren själv de facto inte behöver vidta aktiva åtgärder för att hindra återställande av fullständig förfoganderätt då frisläppningsvillkoren inte längre uppfylls torde kravet på faktisk kontrollmakt dock uppfyllas. Se Tepora 2005, s. 36–42.

uppfyllts (dvs. om panträtten till pantobjektet i fråga upphört) och således huruvida panthavaren har rätt att vägra återställa förfoganderätten till det aktuella pantobjektet eller om pantgivaren har rätt att kräva återställande av förfoganderätten.

Ifall panthavaren har *befullmäktigat pantgivaren* (eller någon som står under pantgivarens kontroll) att för panthavarens del ge sitt ”uttryckliga godkännande” till återställande av förfoganderätten, torde det inte vara helt klart att kravet på kontrollmakt uppfylls, eftersom panthavaren då överlåtit sin faktiska kontrollmakt till den befullmäktigade, dvs. pantgivaren. Den befullmäktigade är visserligen skyldig att agera i enlighet med panthavarens instruktioner med risk för skadestånd³³, men frisläppningsåtgärder som vidtagits i strid med instruktionerna kan trots detta vara bindande i förhållande till tredje parter (10 § i lagen om rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (228/1929), nedan rättshandlingslagen) och återlämnande till panthavaren av en pant som frisläppts i strid med instruktionerna kan även förhindras ifall pantgivaren hunnit pantsätta eller överlåta det aktuella objektet till en *bona fide* tredje part fri från den tidigare panträtten. I Finland har man dock traditionellt ansett att ett befullmäktigande i regel inte kan vara oåterkalleligt och att huvudmannen således alltid kan återkalla fullmakten, trots att fullmakten enligt sina villkor är oåterkallelig.³⁴ Således kunde man kanske även argumentera att befullmäktigande av pantgivaren inte påverkar panthavarens kontrollmakt eftersom panthavaren när som helst kan återkalla fullmakten och sålunda återta kontrollen. Återkallande av fullmakten innebär dock en aktiv åtgärd från panthavarens sida och således torde det vara mer motiverat att likställa denna typ av befullmäktigandearrangemang med automatisk frisläppning.³⁵

³³ Exempelvis Mika Hemmo, *Sopimusouikeus I. Toinen, uudistettu painos*. Talentum 2007, s. 518–519.

³⁴ Exempelvis Hemmo 2007, s. 514, Janne Kaisto – Tapani Lohi, *Johdatus varallisuusouikeuteen*. 2., uudistettu painos. Alma Talent 2013, s. 110 samt Curt Olsson, *Den oåterkalleliga fullmakten – Verkan av avtalsklausuler i standardformulär*. JFT 1952, s. 236–254. Bestämmelsen i 9 § i lagen om ombud för obligationsinnehavare (574/2017) begränsar en enskild obligationsinnehavares rätt att återkalla ombudets representationsrätt. Inte heller i detta fall torde avsikten ha varit att avvika från principen om att ett befullmäktigande alltid kan återkallas, utan enbart att reglera tillvägagångssättet för återkallande av befullmäktigandet. Bestämmelsen begränsar nämligen inte obligationsinnehavarnas kollektiva rätt att återkalla ombudets representationsrätt (RP 48/2017 rd, s. 92–93) och således försäkras bestämmelsen enbart att en enskild obligationsinnehavare inte kan hindra ombudet att agera för samtliga obligationsinnehavares del i ärenden som avser obligationen, vilket reflekterar det kollektiva beslutsfattande som allmänt tillämpas i obligationer och som är nödvändigt för att obligationen ska fungera.

³⁵ Se närmare Håstad 2000, s. 293 om representantskap i anknytning till traditionskravet.

3 Panthavarens kontrollmakt och frisläppningsåtaganden

3.1 Frisläppningsåtaganden versus automatisk frisläppning

Med ”frisläppningsåtagande” avses i denna artikel ett avtalsbaserat åtagande för panthavaren att frisläppa ett pantobjekt från panträttens omfattning när överenskomna förutsättningar uppfylls, dvs. ett åtagande att, separat varje gång de överenskomna förutsättningarna för frisläppning av ett visst pantobjekt uppfylls, genom en självständig rättshandling ge sitt ”uttryckliga godkännande” till återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt till pantobjektet i fråga. Ett frisläppningsåtagande omfattar således både (i) parternas avtal om panträttens giltighetstid, dvs. när panträtten ska upphöra och (ii) panthavarens *handlings- eller resultatåtagande*³⁶, dvs. en skyldighet att vid uppfyllelse av överenskomna villkor vidta de åtgärder som krävs för återställande av förfoganderätten. Ett frisläppningsåtagande i sig åstadkommer inte återställande av pantgivarens förfoganderätt till pantobjektet: återställande av förfoganderätten på basis av ett frisläppningsåtagande förutsätter ytterligare att panthavaren de facto fullgör sin skyldighet i enlighet med åtagandet. Ett frisläppningsåtagande möjliggör således inte att pantgivaren kan förfoga över pantobjektet på ett sätt som återställer fullständig förfoganderätt utan panthavarens uttryckliga godkännande avseende varje enskilt pantobjekt. Avtal om panträttens giltighetstid påverkar inte heller panträttens giltighet under dess avtalade giltighetstid och således påverkar inte heller ett frisläppningsåtagande, där man kommer överens om att pantobjektet ska frisläppas vid uppfyllelse av överenskomna villkor, panträttens giltighet *under dess avtalade giltighetstid*, dvs. innan de aktuella frisläppningsvillkoren uppfyllts. Avtal om panträttens giltighetstid avseende ett pantobjekt påverkar inte heller övriga panträters giltighetstid eller giltighet då flera pantobjekt pantsatts som säkerhet för samma fordran och således föranleder inte upphörandet av en panträtt i enlighet med ett frisläppningsåtagande att panträter avseende övriga pantobjekt upphör.

Vid pantsättning med automatisk frisläppning finns det inget behov av ett frisläppningsåtagande eftersom arrangemanget redan ger pantgivaren *själv* rätt och

³⁶ Se närmare t.ex. Olli Norros, *Velvoiteoikeus. Toinen, uudistettu painos*. Alma Talent 2018, s. 155–179 om indelning av olika obligationstyper. Ett frisläppningsåtagande innehåller inte fortgående handlingsåtaganden, utan förpliktar panthavaren enbart att vidta åtgärder för frisläppning av panten vid uppfyllelse av överenskomna förutsättningar och således torde den rätta klassificeringen av åtagandet vara ”resultatsåtagande”. Den obligationsrättsliga klassificeringen av frisläppningsåtaganden ligger dock utanför undersökningsobjektet för denna artikel.

faktisk möjlighet att förfoga över pantobjektet på ett sätt som återställer fullständig förfoganderätt utan panthavarens uttryckliga godkännande för varje enskilt pantobjekt. Ett frisläppningsåtagande är således relevant enbart i arrangemang där pantgivaren *inte* har rätt och faktisk möjlighet att förfoga över pantobjektet på ett sätt som återställer fullständig förfoganderätt utan panthavarens medverkan. Ett *frisläppningsåtagande är således relevant enbart i sådana arrangemang som uppfyller kravet på panthavarens kontrollmakt*. Vid pantsättning med automatisk frisläppning är det även möjligt att kravet på panthavarens kontrollmakt uppfylls, men då förutsätter det att panthavaren på annat sätt fått både juridisk och faktisk kontrollmakt över pantobjektet. Ett frisläppningsåtagande kan även ingå i arrangemang med automatisk frisläppning (även om åtagandet då inte har någon egentlig funktion), men i dessa fall är det alltså inte frisläppningsåtagandet som medför att kravet på kontrollmakt eventuellt inte uppfylls, utan de avtalsbestämmelser som ger pantgivaren rätt och faktisk möjlighet att förfoga över pantobjektet på ett sätt som återställer förfoganderätt utan panthavarens uttryckliga godkännande.

Vid fastställande av huruvida det är fråga om ett frisläppningsåtagande eller automatisk frisläppning, är det i första hand avtalsbestämmelsernas ordalydelse som är avgörande. Några typexempel på ordalydelser:

- *Frisläppningsåtagande*: ”Panthavaren *åtar sig att*, då villkor x, y och z uppfyllts, [på pantgivarens begäran]³⁷ vidta samtliga åtgärder som krävs för att frisläppa pantobjektet.”
- *Automatisk frisläppning*: ”Ända tills villkor x, y och z uppfyllts, skall pantgivaren ha rätt att förfoga över pantobjektet som därmed skall *anses frisläppt* automatiskt och utan ytterligare åtgärder eller samtycken från panthavaren.”

I praktiken är det möjligt att en avtalshelhet innehåller motstridiga avtalsbestämmelser, exempelvis då avtalet å ena sidan anger att pantobjektet ska anses frisläppt (utan panthavarens ytterligare uttryckliga samtycke) vid uppfyllelse av vissa villkor (= automatisk frisläppning), men å andra sidan förutsätter att panten fullbordas på ett sätt som i praktiken inte möjliggör återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt utan panthavarens medverkan. I så fall måste avtals-

³⁷ Ifall frisläppningsåtagandet enligt sin ordalydelse är villkorligt även på pantgivarens frisläppningsbegäran, utgör en sådan frisläppningsbegäran i regel ett motsvarande villkor för frisläppningen som de övriga villkoren. Således upphör panträtten i regel inte i dessa fall innan pantgivaren framfört en frisläppningsbegäran, trots att samtliga övriga ”egentliga” frisläppningsförutsättningar uppfyllts.

bestämmelserna granskas utgående från kraven på juridisk och faktisk kontroll för att avgöra om kontrollmakt föreligger. Som ovan konstaterats är det också möjligt att det i en avtalsdelhet samtidigt ingår både ett frisläppningsåtagande och bestämmelser som medför automatisk frisläppning. Dessa bestämmelser är inte direkt motstridiga (eftersom frisläppningsåtagandet enbart saknar funktion), men kan givetvis resultera i tolkningsfrågor exempelvis om panthavaren anser att frisläppningsåtagandet införstått borde medföra ett krav på panthavarens uttryckliga godkännande till frisläppning av varje enskilt pantobjekt (oavsett de avtalsbestämmelser som tillåter och möjliggör automatisk frisläppning).

I praktiken ingår frisläppningsåtagandet oftast i det huvudsakliga finansieringsavtalet (låneavtalet eller covenantavtalet) men åtagandet kan lika gärna finnas i pantsättningsförbindelsen eller vilket som helst annat finansieringsdokument eller också dokumenteras helt separat (t.ex. i refinansieringsarrangemang där den nya finansiären kräver ett frisläppningsåtagande som villkor för att lyfta det nya lånet). Bestämmelser om automatisk frisläppning brukar ofta ingå i pantsättningsförbindelsen, men även dessa kan likväl ingå i vilket som helst annat finansieringsdokument eller dokumenteras separat. I båda fallen finns det dock skäl att notera allmänna avtalsrättsliga principer enligt vilka i regel enbart avtalsparterna kan åberopa en avtalsbestämmelse och således finns det skäl att försäkra att samtliga relevanta pantgivare är parter eller adressater till den relevanta handlingen.

3.2 Frisläppningsåtagande och panthavarens kontrollmakt

Ett frisläppningsåtagande medför alltså inte i sig en rätt eller faktisk möjlighet för pantgivaren att förfoga över pantobjektet på ett sätt som återställer fullständig förfoganderätt utan panthavarens medverkan, utan utgör enbart ett (handlings- eller resultat)åtagande för panthavaren att vidta de åtgärder som krävs för återställande av förfoganderätten, förutsatt att de överenskomna frisläppningsvillkoren uppfyllts och panträtten således upphört. Återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt till pantobjektet *på basis av* ett frisläppningsåtagande *förutsätter ytterligare att panthavaren de facto fullgör sin skyldighet i enlighet med åtagandet*, dvs. genom en självständig rättshandling ger sitt uttryckliga godkännande till återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt till pantobjektet. Ett frisläppningsåtagande ger panthavaren även både rätt och i praktiken möjlighet att, separat för varje pantobjekt, verifiera huruvida de överenskomna förutsättningarna för frisläppningen av det aktuella pantobjektet uppfyllts innan panthavaren vidtar de åtgärder som krävs för återställande av förfoganderätten till det aktuella pantobjektet. Ifall frisläppnings-

förutsättningarna inte uppfyllts, har panthavaren rätt och faktisk möjlighet att hindra återställande av fullständig förfoganderätt genom att förbli passiv. *Således uppfylls förutsättningen om uttryckligt godkännande för återställande av fullständig förfoganderätt avseende varje enskilt pantobjekt även i pantsättningar med frisläppningsåtagande och ett frisläppningsåtagande äventyrar således inte panthavarens kontrollmakt.*

Ifall de överenskomna frisläppningsförutsättningarna har uppfyllts (dvs. pant-rätten till det aktuella objektet har upphört), har panthavaren givetvis inte (med risk för skadestånd) rätt att vägra vidta de åtgärder som krävs för återställande av förfoganderätten.³⁸ Detta innebär dock inte att ett frisläppningsåtagande skulle äventyra panthavarens kontrollmakt: efter att panträtten upphört finns det varken behov av eller grund för att upprätthålla panthavarens kontrollmakt. Därutöver innebär inte förutsättningen om uttryckligt godkännande för återställande av förfoganderätten avseende varje enskilt pantobjekt att panthavaren måste ha rätt att fastställa frisläppningsförutsättningarna (dvs. panträttens giltighetstid) separat för varje enskilt pantobjekt i samband med återställande av förfoganderätten. Frisläppningsförutsättningarna kan likväl fastställas (och således frisläppningsåtagandet ges) på förhand (t.ex. i samband med pantsättningen) utan att äventyra förutsättningen om uttryckligt godkännande för återställande av förfoganderätten avseende varje enskilt pantobjekt.

Förutsättningen om uttryckligt godkännande synes inte heller förutsätta att panthavaren i frisläppningsåtagandet ges ensidig prövningsrätt att fastställa huruvida frisläppningsförutsättningarna uppfyllts, eftersom panthavaren alltid kan hindra återställandet av förfoganderätten genom att vägra ge sitt uttryckliga godkännande ifall panthavaren anser att frisläppningsförutsättningarna inte uppfyllts. Ifall parterna är oeniga om huruvida frisläppningsförutsättningarna uppfyllts, måste denna tolknings- eller bevisfråga avgöras på rättslig väg med en verkställbar dom innan pantgivaren kan kräva verkställighet av frisläppningsåtagandet utan panthavarens medverkan. Återställande av pantgivarens förfoganderätt till pantobjektet på basis av ett frisläppningsåtagande förutsätter alltid antingen att panthavaren frivilligt fullgör åtagandet eller att panträttens upphörande fastställs genom en verkställbar dom som möjliggör återställande av förfoganderätten med myndigheters hjälp (i vilket fall panthavaren alltså gjort sig skyldig till avtalsbrott genom att vägra återställa pantgivarens förfoganderätt till pantobjektet i enlighet med åtagandet).

³⁸ Se t.ex. Havansi 1992, s. 372 om panthavarens skyldighet att medverka till åtgärder för annullering av fullbordan.

Inte ens i det (närmast teoretiska) fall att frisläppningsåtagandet inte skulle innehålla några som helst andra förutsättningar för frisläppningen än pantgivarens begäran torde man kunna anse att förutsättningen om uttryckligt godkännande inte uppfylls, eftersom återställande av förfoganderätten även i dessa fall de facto förutsätter panthavarens medverkan.

3.3 Frisläppningsåtagandets betydelse med hänsyn till specificeringskravet och fullbordandekravet

Som redan konstaterats har kravet på panthavarens kontrollmakt härletts ur två grundförutsättningar för giltig panträtt: specificeringskravet och fullbordandekravet. Utöver granskningen av panthavarens kontrollmakt finns det således även skäl att granska huruvida ett frisläppningsåtagande kan äventyra uppfyllandet av dessa två grundförutsättningar.

Vid automatisk frisläppning är det möjligt att specificeringskravets uppfyllande äventyras eftersom återställandet av fullständig förfoganderätt sker utan panthavarens uttryckliga godkännande för varje enskilt pantobjekt, vilket möjliggör återställande av förfoganderätten utan att det aktuella pantobjektet specificeras alls och rentav utan panthavarens vetskap. Således kan pantobjektets och panträttens omfattning i dessa arrangemang ändras utan att det frisläppta pantobjektet specificeras tillräckligt för att undvika framtida oklarheter om de kvarstående pantobjektens omfattning. Specificeringskravet uppfylls dock även vid automatisk frisläppning förutsatt att pantobjekten kan specificeras med tillräcklig obestridlighet vid tidpunkten för fastställandet av vilken egendom som omfattas av panträtten. Ett frisläppningsåtagande medför inte motsvarande risk avseende specificeringskravets uppfyllande, eftersom återställande av pantgivarens förfoganderätt till pantobjektet på basis av ett frisläppningsåtagande alltid ytterligare förutsätter att panthavaren de facto fullgör åtagandet genom att separat vidta de åtgärder som krävs för återställande av förfoganderätten till det aktuella pantobjektet, vilka i praktiken oundvikligen resulterar i en specificering av det frisläppta pantobjektet (på motsvarande sätt som konstaterats att uppfyllelse av fullbordandekravet oundvikligen leder till uppfyllelse av specificeringskravet vid pantsättning). *Ett frisläppningsåtagande äventyrar således inte uppfyllelsen av specificeringskravet.*

I traditionella portföljpantsättningsarrangemang ingår ofta även en rätt för pantgivaren att, utan panthavarens separata godkännande, ersätta pantobjekt med motsvarande egendom och således kan panträttens omfattning i dessa arrangemang även ändras genom att nya pantobjekt kommer att omfattas av panträtten utan att det nya

pantobjektet specificeras tillräckligt noggrant för att undvika framtida oklarheter om panträttens omfattning. Ett frisläppningsåtagande medför inte en rätt eller skyldighet att ersätta pantobjekt med annan egendom och således äventyrar ett frisläppningsåtagande inte specificeringskravet heller i detta hänseende.

Vid automatisk frisläppning är det möjligt att fullbordandekravets uppfyllelse äventyras eftersom pantobjektet inte avskiljs från pantgivarens självständiga och/eller exklusiva förfoganderätt på ett sätt som hindrar pantgivaren att förfoga över pantobjektet på ett sätt som återställer fullständig förfoganderätt utan panthavarens medverkan avseende varje enskilt pantobjekt. Fullbordandekravet uppfylls dock även vid automatisk frisläppning förutsatt att panthavaren på annat sätt fått juridisk och faktisk kontrollmakt över pantobjektet. Ett frisläppningsåtagande medför inte motsvarande risk avseende fullbordandekravets uppfyllelse, eftersom återställande av pantgivarens förfoganderätt till pantobjektet på basis av ett frisläppningsåtagande alltid ytterligare förutsätter panthavarens medverkan. *Ett frisläppningsåtagande äventyrar således inte uppfyllelsen av fullbordandekravet.*

4 Pantsättningens *causa* och övriga grundförutsättningar för giltig panträtt

Utöver specificeringskravet och fullbordandekravet utgör grundförutsättningarna för att en panträtt ska vara giltig både parterna emellan och i förhållande till tredje parter följande³⁹:

- i) pantgivarens pantsättningskompetens
- ii) pantobjektets pantsättningsduglighet
- iii) giltig pantsättningsförbindelse
- iv) pantsättningens *causa*.

i–ii) Pantsättningskompetens och pantsättningsduglighet. Kravet på pantgivarens pantsättningskompetens innebär att pantgivaren måste ha rätt att förfoga över pantobjektet i den utsträckning som krävs för pantsättning. I regel har ägaren (ensam och uteslutande) pantsättningskompetens även om det finns vissa undantag från denna

³⁹ Se t.ex. Tepora – Kaisto – Hakkola 2016, s. 55–77, 102–115 och 119–161, Tammi-Salminen 2015, s. 151–268 samt Havansi 1992, s. 68–72 och 96–138.

huvudregel. Kravet på pantobjektets pantsättningsduglighet innebär att pantobjektet i regel måste vara: (a) specificerbart; och (b) överlåtbart och utmättningsbart.⁴⁰ Pantgivarens pantsättningskompetens och pantobjektets pantsättningsduglighet hänför sig båda till sådana egenskaper hos pantgivaren och pantobjektet som inte berörs av avtal mellan panthavare och pantgivare. Således kan ett frisläppningsåtagande inte på något sätt påverka uppfyllandet av dessa grundförutsättningar.

iii) Pantsättningsförbindelse. Kravet på pantsättningsförbindelse innebär att det måste finnas ett giltigt avtal mellan pantgivaren och panthavaren om pantsättningen. Det finns dock inga lagstadgade formkrav för pantsättningsförbindelser och, bortsett från allmän avtalsrättslig reglering (bl.a. 36 § och 37 § i rätts-handlingslagen) och vissa begränsningar i lagen om borgen och tredjemanspant (361/1999), kan parterna fritt avtala om innehållet i pantsättningsförbindelsen.⁴¹ Denna *avtalsfrihet* innebär att parterna som utgångspunkt fritt kan avtala om panträttens omfattning (avseende såväl pantobjekt, säkrade fordringar som panträttens utsträckning i tid, dvs. giltighetstid) och övriga villkor. Avtalsfriheten tillåter även att parterna avtalar om pantens giltighetstid, dvs. om frisläppning av pantobjektet redan innan den säkrade fordran upphört. Ett frisläppningsåtagande medför således inte att pantsättningsförbindelsen är ogiltig och äventyrar inte uppfyllelsen av kravet på pantsättningsförbindelse.

iv) Causa. Kravet på pantsättningens causa innebär att pantsättningen måste uppfylla ett visst *minimikrav avseende anknytning till säkrad fordran* som påvisar att pantsättningen har ett godtagbart syfte: om panträtten inte avser trygga betalningen av en fordran finns det ju inte heller något behov av det rättskydd som en panträtt avser medföra. Detta minimikrav avseende säkrad fordran innebär dock inte att fordran måste existera vid eller uppstå samtidigt med pantsättningen: kravet uppfylls likväl då panten ställs som säkerhet för framtida och villkorliga fordringar vars uppkomst är osäker (t.ex. skadeståndsfordringar och avtalsviten), förutsatt dock att handlingen eller händelseförloppet på basis av vilket den säkrade fordran kan komma att uppstå har specificerats i tillräcklig mån för att det inte ska uppstå oklarheter om panträttens omfattning. Likväl uppfylls kravet då panten ställs som säkerhet för en existerande fordran, med eller utan att pantgivaren (eller gäldenären i fråga om tredjemanspant) samtidigt får ny finansiering eller annan förmån av panthavaren. Enbart i de fall där det inte kan påvisas någon som helst (ens teoretiskt möjlig)

⁴⁰ Exempelvis Tepora – Kaisto – Hakkola 2016, s. 55–56, Tammi-Salminen 2015, s. 158–162 samt Havansi 1992, s. 68–72.

⁴¹ Exempelvis Tepora – Kaisto – Hakkola 2016, s. 82–88 och s. 108–111, Tammi-Salminen 2015, s. 201–218 samt Havansi 1992, s. 97–101.

fordran som panten kan komma att trygga till följd av ett visst händelseförlopp, dvs. om den säkrade fordran har lämnats helt obegränsad eller odefinierad, eller om den säkrade fordran av någon orsak är ogiltig eller enligt lag inte kan vara säkrad⁴², har man ansett att minimikravet på fordringsanknytning, och således kravet på *causa*, inte uppfyllts.⁴³

Vidare har man ansett att *causa* uppfylls för *hela* pantobjektets del förutsatt att minimikravet på fordringsanknytning uppfylls, oavsett beloppet av den säkrade fordran.⁴⁴ Detta reflekterar principen om pantens odelbarhet som innebär att (a) pantobjektet i sin helhet omfattas av panträtten tills, och panthavaren är i regel inte skyldig att frisläppa någon del av panten innan, den säkrade fordran upphört i sin helhet samt att (b) panthavaren fritt kan välja i vilken ordning olika pantobjekt realiserar då flera pantobjekt säkrar samma fordran samt i vilken ordning olika säkrade fordringar amorteras med realiseringsvederlaget då samma pantobjekt tryggar flera fordringar.⁴⁵ Dessa utgångspunkter är nödvändiga bland annat för att möjliggöra skapande av giltiga panträtter även för framtida fordringar samt beaktande av eventuella värdenedgångar i pantobjektet.

En motsatt utgångspunkt (dvs. att *causa*-kravet skulle uppfyllas och panträtten således skulle vara giltig enbart upp till beloppet av den säkrade fordran) skulle avsevärt försämra panthavarens skydd mot pantgivarens övriga borgenärer och begränsa parternas avtalsfrihet samt ge upphov till komplicerade frågor i praktiken, exempelvis vilka panträtter/pantobjekt som uppfyller kravet på *causa* (och således är giltiga) och vilka som däremot inte gör det (och således är ogiltiga) då flera pantobjekt säkrar samma fordran, och, på motsvarande sätt, vilken del av pantobjektet som uppfyller *causa*-kravet då värdet på ett enskilt pantobjektet överstiger beloppet av den säkrade fordran.⁴⁶ En sådan motsatt utgångspunkt skulle inte heller vara ändamålsenlig med hänsyn till att fastställande av säkerhetsvärdet av ett pantobjekt redan initialt (utan beaktande av framtida värdeförändringar) ofta är komplicerat och med hänsyn till att större säkerhetsarrangemang ofta utgör en helhet där vissa pantobjekt pantsätts främst i syfte att hindra pantsättning därav till andra borgenärer

⁴² Exempelvis svart köpeskilling och kapitallån enligt 12 kap. i aktiebolagslagen.

⁴³ Se t.ex. Havansi 1992, s. 104–112, Tammi-Salminen 2015, s. 156–157, Tepora – Kaisto – Hakkola 2016, s. 119–161 samt Walin – Millqvist – Persson 2012, s. 23–29.

⁴⁴ Se t.ex. Havansi 1992, s. 104–107 och Tepora – Kaisto – Hakkola 2016, s. 128.

⁴⁵ Se t.ex. Havansi 1992, s. 376–380, Tammi-Salminen 2015, s. 126–128 och s. 322–323 samt Tepora – Kaisto – Hakkola 2016, s. 159–161.

⁴⁶ Dessa frågor skulle framför allt vara relevanta i realiseringssituationer eftersom panthavarens självständiga realiseringsrätt är begränsad enbart till den egendom som omfattas av en giltig panträtt.

och sålunda skydda värdet av det huvudsakliga pantobjektet (t.ex. aktierna i moderbolaget)⁴⁷ och för att möjliggöra olika realiseringsalternativ för panthavaren. I sådana säkerhetsarrangemang skulle en sammanräkning av de enskilda pantobjektens säkerhetsvärden resultera i en ”multiplikering” då värdet av vissa enskilda pantobjekt indirekt även ingår i värdet av andra pantobjekt. Uppfyllande av causa-kravet för hela pantobjektets del förutsätter dock alltså enbart att minimikravet på fordringsanknytning uppfylls och causa-kravet innebär inte heller något allmänt krav på godtagbart syfte för pantsättningen.

Den rättspolitiska grunden till kravet på causa har ursprungligen varit att hindra undanhållande av egendom från pantgivarens egentliga borgenärer genom att pantsätta egendom som säkerhet för ingenting (därav även det finska uttrycket ”tyhjän pantina” (sv. ”pant för ingenting”). Denna grund har dock till stor del förlorat sin betydelse i och med att insolvenslagstiftningen (17 kap. 14 § i konkurslagen (120/2004) och 4 kap. 44 § i utsökningsbalken (705/2007)) nuförtiden tryggar sådana övriga borgenärs ställning genom att möjliggöra utmätning av pantobjekt för att få betalning även för andra fordringar.⁴⁸ Ett annat ändamål med kravet på causa torde vara att försäkra att den säkrade fordran specificeras tillräckligt för att undvika oklarheter om panträttens omfattning vid en realisering och således möjliggöra verkställande av panträtten i praktiken. Detta ändamål omfattas dock redan av specificeringskravet som ansetts förutsätta att både pantobjektet och den säkrade fordran specificeras i tillräcklig mån för att undvika oklarheter om panträttens omfattning. Ändamålet med kravet på causa har alltså inte varit att hindra pantsättning av egendom vars värde överstiger beloppet av den säkrade fordran, utan

⁴⁷ Ett rent pantsättningsförbud (s.k. negative pledge-åtagande) utgör ett avsevärt svagare skydd för panthavaren eftersom åtagandet inte de facto hindrar pantsättning till tredje part utan i regel enbart berättigar till skadestånd ifall pantgivaren bryter mot förbudet (t.ex. Tepora – Kaisto – Hakkola 2016, s. 356–358 och Havansi 1992 s. 94) även om det tidvis framförts att ett pantsättningsförbud eventuellt kan påverka giltigheten av en panträtt som strider mot sådant förbud då panthavaren varit eller borde varit medveten om förbudet (Tammi-Salminen 2015, s. 200–201 samt Eva Tammi-Salminen, Sopimus, kompetenssi ja kolmas. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2001, s. 213 och s. 234–235).

⁴⁸ Tammi-Salminen 2015, s. 157. Nuförtiden ålägger konkurslagen och utsökningsbalken även panthavaren att överlåta pantobjektet till konkursboet/utmätningssmannen för försäljning, vilket ytterligare underlättar försäljning av pantobjektet för betalning av andra fordringar. Enligt förarbetena till konkurslagen och utsökningsbalken (RP 13/2005 rd och RP 26/2003 rd) förbättrar de nya bestämmelserna övriga borgenärs ställning, men samtidigt konstateras även att reglering som försämrar säkerhetens värde (och således ökar kreditrisken) höjer priset på och försämrar tillgången till kredit, och således bör man förhålla sig ytterst försiktig till sådan reglering. Följaktligen kan man utgå ifrån att lagstiftaren grundligt övervägt behovet att skydda dessa två motsatta intressen (panthavaren vs övriga borgenärer) och att den nuvarande regleringen skyddar övriga borgenärer i den mån som lagstiftaren ansett nödvändigt.

enbart att hindra klart konstgjorda arrangemang med avsikt att undanhålla egendom från pantgivarens egentliga borgenärer. De rättspolitiska grunderna stöder således inte heller en avvikelse från principen om pantens odelbarhet och utgångspunkten om att *causa* uppfylls för hela pantobjektets del då minimikravet på fordringsanknytning uppfylls.

Utgångspunkten för fastställande av pantsättningens *causa* är alltså definitionen av den säkrade fordran. Denna definition påvisar parternas avtal om panthavarens rätt (dvs. panträttens omfattning) i en realiseringssituation, vilket är det grundläggande syftet med en pantsättning. Ifall parterna önskar avvika från principen om pantens odelbarhet genom att avtala om frisläppning av specificerade pantobjekt vid uppfyllelse av överenskomna villkor (dvs. om panträttens upphörande avseende vissa pantobjekt innan alla säkrade fordringar upphört), borde sådana frisläppningsåtaganden inte påverka panträttens omfattning i en realiseringssituation till den del som frisläppningsvillkoren ännu inte uppfyllts (dvs. panträtten ännu inte upphört) för ett visst pantobjekt. Ett frisläppningsåtagande utgör parternas avtal om panträttens giltighetstid, inte om omfattningen av den säkrade fordringen. Ett frisläppningsåtagande borde således inte påverka principen om att *causa* uppfylls för hela pantobjektets del då minimikravet på fordringsanknytning uppfylls. Ifall parterna i stället önskar begränsa panträttens omfattning i en realiseringssituation är detta möjligt genom att begränsa definitionen av den säkrade fordringen. Då flera pantobjekt ställs som säkerhet för samma fordran är ju parternas avsikt uttryckligen att varje pantobjekt ensamt ska svara för hela beloppet av den säkrade fordran, oavsett eventuella frisläppningsåtaganden (dvs. tills de överenskomna förutsättningarna för frisläppning av det aktuella pantobjektet uppfyllts och den aktuella panträtten således upphört), och detta gemensamma ansvar utgör ofta även utgångspunkten för villkoren på den säkrade fordran.

Inte ens i de fall där samtliga villkor för frisläppning av pantobjektet uppfyllts torde det vara möjligt att i en realiseringssituation framgångsrikt yrka på att panträtten upphört *på grund av avsaknad av causa* så länge den säkrade fordran inte upphört i sin helhet. Ett frisläppningsåtagande äventyrar således inte heller uppfyllelsen av kravet på pantsättningens *causa* i det fall att frisläppningsåtagandet är villkorligt enbart på pantgivarens begäran om frisläppning. Då samtliga förutsättningar för frisläppning av pantobjektet uppfyllts upphör dock panträtten till det aktuella pantobjektet eftersom man *avtalat sålunda om panträttens giltighetstid*. I dessa fall har pantgivaren givetvis vid behov möjlighet att söka kvarstad för att hindra realisering av panten innan pantgivaren fått en dom som fastställer att panträtten upphört och på basis av vilken pantgivaren kan verkställa återställandet av pantgivarens förfoganderätt till pantobjektet med myndighetshjälp.

Tikkanen⁴⁹ har framfört att man vid granskning av pantsättningens säkerhetssyfte borde skilja mellan å ena sidan frisläppningsåtaganden som förutsätter samtidig överlåtelse av pantobjektet och å andra sidan frisläppningsåtaganden som inte förutsätter samtidig överlåtelse, och att det avgörande för kontrollmaktens del i förhållande till de förstnämnda är huruvida frisläppningen är villkorlig på att vederlaget från överlåtelsen av pantobjektet används till återbetalning av den säkrade fordran.⁵⁰ Tikkanen har ansett att pantsättningens säkerhetssyfte i regel föreligger (och panträtten således är giltig) enbart till den del som frisläppningen är villkorlig på återbetalning av den säkrade fordran (med överlåtelsevederlaget), dvs. panträtten borde anses giltig enbart upp till ett belopp som motsvarar beloppet av återbetalningen som är en förutsättning för frisläppningen. Tikkanen konstaterar dock att det verkar finnas bra grunder för att anse att en pantsättning uppfyller säkerhetssyftet även då frisläppningen är villkorlig på andra villkor som påvisar att pantsättningen har ett godtagbart syfte. Tikkanen baserar inte sina synpunkter på grundförutsättningen om pantsättningens causa, utan hänvisar till att uppfyllelsen av specificeringskravet förutsätter att pantsättningen har ett faktiskt säkerhetssyfte.

Ett sådant allmänt krav på godtagbart syfte för pantsättningen synes härlett ur de synpunkter som Tammi-Salminen framfört, vilka redogjorts för ovan i samband med specificeringskravet. Så som redan konstaterats torde Tammi-Salminens avsikt dock inte ha varit att framföra ett krav på godtagbart syfte för pantsättningen som en allmän förutsättning för panträttens giltighet, utan enbart att föreslå en alternativ bedömningsgrund för de fall där de allmänt vedertagna kriterierna för uppfyllelse av specificeringskravet inte uppfylls. Liksom konstaterats i samband med granskningen av specificeringskravet, äventyrar ett frisläppningsåtagande inte uppfyllande av denna grundförutsättning på basis av de allmänt vedertagna kriterierna och således är det

⁴⁹ Tikkanen 2019, s. 109–112.

⁵⁰ Tikkanen använder begreppen ”förfogande till pantgivaren” och ”förfogande till tredje part” men på basis av sammanhanget torde man kunna anta dessa begrepp avser ”frisläppningsåtagande som inte är villkorligt på samtidig överlåtelse” och ”frisläppningsåtagande som är villkorligt på samtidig överlåtelse” eftersom pantobjektet i praktiken alltid frisläpps till pantobjektets ägare/pantgivaren (eller eventuell andrahandspanthavare). Tikkanen motiverar särbehandlingen med att panthavarens intressen med större sannolikhet blir beaktade då frisläppningsåtagandet är villkorligt på samtidig överlåtelse av pantobjektet eftersom överlåtelsevederlaget då kan användas på ett sätt som gynnar panthavaren. Med hänsyn till detta och då återbetalning av den säkrade fordran inte nödvändigtvis förutsätter överlåtelse av pantobjektet, torde man kunna anta att Tikkanen de facto avser skilja mellan å ena sidan frisläppningsåtaganden som är villkorliga på (partiell) återbetalning av den säkrade fordran och å andra sidan frisläppningsåtaganden som inte förutsätter återbetalning av den säkrade fordran.

inte heller motiverat att i dessa fall granska uppfyllelse av specificeringskravet (eller kravet på causa) på basis av ett allmänt krav på godtagbart syfte för pantsättningen.

Ett allmänt krav på godtagbart syfte för pantsättningen för uppfyllelse av specificeringskravet och/eller kravet på pantsättningens causa motsvarar inte de allmänt vedertagna kriterierna för uppfyllande av dessa grundförutsättningar och ett sådant tilläggskrav reflekterar inte heller de rättspolitiska grunderna för dessa grundförutsättningar. Införande av en sådan ytterligare förutsättning för panträttens giltighet kan inte heller anses motiverat eller ändamålsenligt med beaktande av att insolvensregleringen redan skyddar övriga borgenärers intressen i den mån som lagstiftaren ansett skäligt med samtidigt beaktande av panthavarens intressen, och med hänsyn till de ovan i samband med granskningen av principen om pantens odelbarhet beskrivna utmaningarna som en sådan förutsättning skulle medföra i praktiken och därav följande begränsningar på flexibla säkerhetsarrangemang. Ett allmänt krav på godtagbart syfte för pantsättningen skulle rentav ge upphov till ännu svårare praktiska frågor om panträttens giltighet än enbart bindande av panträttens giltighet till beloppet av den säkrade fordran, eftersom det i praktiken finns mycket olika slag av godtagbara syften varav långtifrån alla kan konverteras till ett penningbelopp på basis av vilket man skulle kunna fastställa i vilken mån panträten uppfyller ett sådant krav och således är giltig. En sådan tilläggsförutsättning för panträttens giltighet skulle innebära en betydande ändring som skulle försämra panthavarens ställning avsevärt samt inskränka avtalsfriheten, och som strider mot rådande rättsprinciper och vars tillämpning således inte är grundad utan stöd av förpliktande rättskällor.

5 Sammanfattning

Ett frisläppningsåtagande påverkar inte uppfyllelsen av kravet på panthavarens kontrollmakt eller de övriga allmänt vedertagna grundförutsättningarna för giltig panträtt. Ett frisläppningsåtagande i sig garanterar givetvis inte att panthavarens kontrollmakt eller någon annan grundförutsättning uppfylls, eftersom detta i första hand fastställs på basis av andra avtalsbestämmelser och omständigheter. Ett frisläppningsåtagande i sig kan dock inte heller omintetgöra uppfyllelse av förutsättningarna för giltig panträtt, eftersom ett frisläppningsåtagande i sig ännu inte medför återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt till pantobjektet.

Ett frisläppningsåtagande är ett avtal om panträttens giltighetstid avseende ett visst pantobjekt som förpliktar panthavaren att vidta de åtgärder som krävs för återställande av fullständig förfoganderätt till pantobjektet då giltighetstiden för

panträtten upphör, dvs. då frisläppningsvillkoren uppfyllts. Återställande av pantgivarens förfoganderätt till pantobjektet på basis av ett frisläppningsåtagande förutsätter att panthavaren de facto fullgör sina skyldigheter enligt åtagandet genom att vidta de åtgärder som krävs för återställande av fullständig förfoganderätt till det aktuella pantobjektet. Avtal om panträttens giltighetstid, dvs. om panträttens upphörande vid uppfyllelse av överenskomna villkor innan den säkrade fordran upphör, påverkar inte panträttens giltighet eller omfattning under den överenskomna giltighetstiden, dvs. innan uppfyllelse av de överenskomna frisläppningsvillkoren.

Panthavarens kontrollmakt uppfylls då återställande av pantgivarens fullständiga förfoganderätt till pantobjektet förutsätter panthavarens uttryckliga godkännande för varje enskilt pantobjekt (m.a.o. då pantgivaren inte kan förfoga över pantobjektet på ett sätt som återställer fullständig förfoganderätt utan panthavarens medverkan avseende varje enskilt pantobjekt) samt då panthavaren på annat sätt fått både juridisk och faktisk kontroll över pantobjektet. Då pantgivaren kan förfoga över pantobjektet på ett sätt som återställer fullständig förfoganderätt utan panthavarens medverkan avseende varje enskilt pantobjekt finns det inget behov av ett frisläppningsåtagande, eftersom pantgivaren redan på egen hand kan åstadkomma återställandet av fullständig förfoganderätt till pantobjektet: ett frisläppningsåtagande är således relevant enbart då kravet på panthavarens kontrollmakt uppfylls.

Fullbordandekravet uppfylls då en tillämplig fullbordandeåtgärd vidtagits och pantgivaren inte längre kan förfoga över pantobjektet på ett sätt som återställer förfoganderätt utan panthavarens medverkan, dvs. då panthavarens kontrollmakt uppfylls. Ett frisläppningsåtagande möjliggör inte att pantgivaren kan förfoga över pantobjektet på ett sätt som återställer förfoganderätt utan panthavarens medverkan, eftersom återställande av pantgivarens förfoganderätt till pantobjektet ytterligare förutsätter att panthavaren fullgör åtagandet genom att vidta de åtgärder som krävs för återställande av fullständig förfoganderätt.

Specificeringskravet uppfylls då pantobjektet och panträtten (dvs. den säkrade fordran) specificerats tillräckligt för att det inte ska uppstå oklarheter om panträttens omfattning. Ett frisläppningsåtagande möjliggör inte att pantgivaren kan förfoga över pantobjektet på ett sätt som återställer förfoganderätt utan panthavarens medverkan och det frisläppta pantobjektet blir oundvikligen specificerat då panthavaren vidtar de åtgärder som krävs för återställande av fullständig förfoganderätt i enlighet med åtagandet.

Kravet på pantsättningens causa uppfylls då minimikravet på fordringsanknytning uppfylls, dvs. då den säkrade fordran, eller det händelseförlopp på basis av vilket en framtida säkrad fordran kan uppstå, har specificerats. Det är inte

motiverat eller ändamålsenligt att utvidga förutsättningarna för giltig panträtt med en allmän förutsättning om godtagbart syfte för pantsättningen. Ett frisläppningsåtagande avser inte ändra panträttens omfattning i en realiseringsituation innan frisläppningsvillkoren uppfyllts (och panträten till det aktuella pantobjektet således upphört) och ett frisläppningsåtagande påverkar således inte pantsättningens causa.